

ՌՈՒԲԵՆ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ՎԵՀԱՓԱՌ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ Տ. Տ. ԳԵՈՐԳ Զ.Ի ԿԵՆՍԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ¹⁾

մենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետի հետ օծման ժամանակաշրջանը՝ 1945-ից մինչև 1950 թիվը, Հայ Եկեղեցու պատմության մեջ նշանավորվում է և ուրույն, աղքատու արժեք է ստանում Հայաստանյայց Ս. Եկեղեցու, Մայր Աթոռի զարթոնքի և վերակառուցողական աշխատանքներով:

Վեհափառ Հայրապետը, հավատարիմ իր դավանած և քարոզած սկզբունքներին, նոր հռանդով ու թափով ձեռնամուխ անելով Հայոց Եկեղեցու և Մայր Աթոռի առջև ծառացած անհետաձգելի և կարևոր հարցերի լուծմանը:

Նորին Ս. Օծության առաջին աշխարհաբար կոնդակը, ուղղված համայն հայության և հոգևոր դասին, բովանդակում է հիմնական այն խնդիրները, որոնք ծառացած են Հայաստանյայց Ս. Եկեղեցու առաջ: Այստեղ շոշափված հարցերը, հիմնականում, Հայոց Եկեղեցու պայծառության, զարթոնքի և կազմակերպության հարցեր են — Մայր Տաճարի վերանորոգությունը, տեսական բարձր ունակություններ ունեցող հոգևորականների պատրաստելը, թեմերի կազմակերպականորեն ամրացումը, թեմերի և Մայր Աթոռի փոխհարաբերությունների սերտացումը և այլն:

Վեհափառ Հայրապետի անդրանիկ աշխարհաբար կոնդակը, փաստորեն նախագիծ-ծրագիր է այն գործունեության, որ պիտի կենսագործվեր Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսության և Հայ Եկեղեցու կողմից:

Վեհափառ Հայրապետը իր այս կոնդակում, պարտքի լրիվ գիտակցությամբ, նշում

է այն ծանր պատասխանատվությունը, որ իրեն վիճակվեց 1945 թվի հունիսի 22-ի կաթողիկոսական ընտրությամբ: Պատասխանատվության այդ ծանր գիտակցությամբ են պայմանավորված այն բոլոր խնդիրները, որոնք առաջ են բերված կոնդակում և հանձնված հավատացյալների ուշադրությանը: Վեհափառ Կաթողիկոսը, դնելով այդ խնդիրները իրենց սպառելի պարզությամբ, ցանկություն ունի իրեն բաժին ընկած պատասխանատվության մասնակից դարձնել բովանդակվող հայության համախորհուրդ կերպով լուծելու և վերացնելու Հայաստանյայց Առաքելական Եկեղեցու առաջ կանգնած դժվարությունները: Նվ քանի որ նա չի տարակուսում իր ժողովրդի համախորհուրդը և միապիստ պատասխանատվության և գործակցության մասին, ուստի և խնդիրները դնում է կանխատես վճարահատությամբ և իմաստուն հեռատեսությամբ:

Վեհափառ Հայրապետը իր ուխտն ու երդումը, հետևապես իր ծանր պատասխանատվությունը, սրբատառ առաջին կոնդակում ձևակերպում է այսպես. «Հայ Եկեղեցու հնավանդ սովորության և կանոնների թելադրությամբ, նախ քան օծումս, ծուր դրի Իջման Սեղանի առաջ և ուխտեցի ցմահ հավատարիմ մնալ Հայ Եկեղեցուն, անխախտ պահպանել նրա կանոնները, դավանանքն ու ավանդությունները և անձնվիրությամբ ծառայել հայ ժողովրդին և Հայքեմիքս»: Այս իսկ հավերժ նախադասությամբ ասված է ամեն ինչ: Այս սքանչելի բացատրականի մեջ խոսում է մեծապարծ Կաթողիկոսի հայրենասեր ոգին. նրա բերանով խոսում է ինքը՝ հավատացյալ ժողովուրդը:

Այսպիսի մեծ պատասխանատվության առջև լիովին հասկանալի է դառնում Վեհափառ Հայրապետի հուզմունքն ու ապրումները:

1) Սկիզբը նախորդ համարում:

որն իր արտահայտությունն է գտել նշված կոնդակում: Ամենայն Հայոց Հայրապետի կոչումն, Ազգային-եկեղեցական ժողովի կատարյալ վստահությունը և հավատացյալ հոտին ոսկեկալ իրավունքները խորապես հուզում են սիրտս և ենշում հոգիս՝ զգացնելով ինձ պարտականության և պատասխանատվության ծանուցությունը (ընդգծումները մերն են): Ինքնին հասկանալի է, թե ի՞նչպիսի պայծառատեսություններ և ի՞նչպիսի խոր ու գիտակցական ապրումներով է մտնում նա իր պատասխանատվության հարցին, հետևյալն է իր հետագա անելիքներին, քանի որ նա ունի արդեն «Ազգային-եկեղեցական ժողովի կատարյալ վստահությունը և իր հավատացյալ հոտի ոսկեկալ անկեղծությունները», որոնք պետք է կենսագործել և արդարացնել՝ կյանքի կոչելով Հայաստանյայց եկեղեցու լիակատար զարթոնքը:

Ամենայն Հայոց Հայրապետության առաջին և անհետաձգելի հարցերից մեկը Մայր Տաճարի վերանորոգման խնդիրն է: Այդ խնդիրը մեր ժողովրդի արժանապատվությունն ու նրա ինքնասիրությունը շրջափող հարց է: Վերանորոգել պատմական այդ խոշոր հուշարձանը, այն փրկել կորստից, այդ նշանակում է փրկել մեր հնադարյան անցյալի պայծառ կոթողը, կանգուն պահել հայ ժողովրդի Սրբություն Սրբոցը:

Կատարելապես ըմբռնելով խնդրի ծանրությունը, անհետաձգելիությունը և բարդությունը, Վեհափառ Հայրապետը դարձնում է այն իր մտահոգության գլխավոր խնդիրներից մեկը: Իզուր չէ, որ Վեհափառ Հայրապետն իր անդրանիկ կոնդակում խորհրդածում է. «Պիտի կարողանա՞մ արդյոք, ծերությանս հասակում, խղճի մտքը կատարել պարտքս, պիտի հաջողվի՞ արդյոք ինձ, ներքնապես ու արտաքինապես հիմնովին վերանորոգել այս նշարարյան թանկարժեք կոթողը՝ Ս. Էջմիածնի Մայր Տաճարը»:

Եվ, ճիշտով, տեղին ու արդարացի են Վեհափառ Հայրապետի հուզումն ու մտահոգությունները: Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածինն իր պատմական գոյության ընթացքում, եղել է հայ ժողովրդի հոգևոր և մտավոր ապրումների աղբյուրը: Ինչ հոյակապ հիշատակներ է նա թողել մեր ժողովրդին՝ գրականության, արվեստի, ճարտարապետության և այլ բնագավառներում: Ինչպիսի հզոր խթան է հանդիսացել նա մեր մշակույթի վերելքի, զարգացման և պահպանման գործում: Մխիթարության, հույսի, դիմադրականության ի՞նչպիսի հոյակապ էջեր է թողել նա մեր պատմության լուսաշող գրքում: Միշտ ժողովրդի հետ և նրա կողքին, հանուն նրա երջանիկ ապագայի, հանուն նրա իրավունքների և գո-

յությունների, հանուն նրա ազատագրության և անկախության— այս է կազմել Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսության և Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի պատմական ուղին: Այսպես է անցել Ամենայն Հայոց Հայրապետությունը իր բազմադարյան ուղին, սկսած Տրդատ Թագավորի և Ս. Գրիգոր Լուսավորչի օրերից: Մայր Աթոռը չի ընկճվել դարերի փոփոխվածների առաջ, գլուխ չի ծռել, այլ հավատարիմ իր ուխտին ու կոչումին, քայլել է անսայթաք իր ժողովրդի հետ, իր ժողովրդի և իր Հայրենիքի համար, չնայած աննկարագրելի դժվարություններին ու տառապանքներին, որ պատմությունը և ժամանակները անցյալում բաժին են հանել իրեն և իր ժողովրդին:

Վերահիշյալ հանգամանքներից իսկ բխում է Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսության, Մայր Աթոռի պատշաճ պահպանումը, ընդ որում և Մայր Տաճարի վերանորոգումը:

Հայ հավատացյալ ժողովուրդը դարերի ընթացքում մարմնավորել է Ս. Էջմիածին-Մայր Տաճարի հավատամքը, որպես իր վրդնական, հոգևոր ապրումների աղբյուր, որպես պատմա-ազգային խոշորագույն ավանդ, որպես իր տենչերի և ձգտումների խորհրդանիշ: Նա անբախտելի կերպով կապված է Մայր Տաճարի և Մայր Աթոռի հետ իր հույզերով, զգացմունքներով, իր հավատքով և անկեղծություններով: Պատմական ծանր դեպքերի և վրանքի խռովահույզ օրերին, այնտեղ է գտել նա իր հոգեկան անդորրը, իր սրտի մխիթարությունը: Ուստի և բնականաբար հատկանալի է, որ ամեն մի հավատացյալ հայ մարդ իր սրտի խորքերում փայփայում է այն, որպես իր էություն գերագույն սրբությունը, իր ազգային խորհրդանիշը և իր պատմության հաղթանիստ կոթողը:

Այստեղից էլ, բնականաբար, բխում է արև, որ Մայր Տաճարի վերանորոգումը կամ վերակառուցումն ըստ պատշաճի, համազգային գործ է, այն հավատացյալ հայության խղճի ու պատվի գործ է:

Ու միանգամայն հասկանալի է, թե ինչու է գտնվեցին հայ մարդիկ որոնք արձագանքեցին Տաճարի նորոգման գործին, տրամադրելով խոշոր գումարներ:

Վեհափառ Հայրապետը Տաճարի նորոգման խնդիրը դարձրել է իր մտահոգությունների և տենչերի կենտրոնական առարկա: Այդ իսկ հանգամանքով, նա իր տեղակալության ժամանակ և դեռ նրանից առաջ ևս զբաղվել է այս խնդրով և որոնել գործնական միջոցառումներ: Նա Մայր Աթոռում հրավիրել է բազմաթիվ խորհրդակցություններ, ուր մասնակցել են մեր անվանի ճարտարապետները, պատմագետները, հնագետ-

ները, նկարիչներն ու գեղարվեստագետները, հաջողվել է բնորոշել տալ նորոգման ձևը, Տաճարի ինքնությունը և յուրօրինակությունը, նրա բնույթը և կառուցողական նույնությունն ու ինքնատույնությունը ապահովել, պահպանել, ընդ որում ոչ մի-շեղում, ոչ մի փոփոխություն, որը այս կամ այն կերպ կարող է ստվերել նրա հնամյա ճարտարապետական ձևը, նրա կառուցվածքը, գեղարվեստական դրվածքը ու կերտվածքը, Կազմվել են հանձնախմբեր, որոնք տվել են արդեն իրենց ուսումնասիրությունները, նշելով ամեն մի մանրույթ, որոշելով ամեն մի ծեփն ու քարը, օրով և շատ լուրջ աշխատանք է կատարվել կառուցումը նախապատրաստելու համար:

Նախապատրաստական այս աշխատանքները, ուրվագծումներն ու նախագծերը քանիցս քննարկվել են մասնագետների կողմից, սրբազանվել են և հաստատվել նորոգման վերահսկողությունը ստանձնող կենտրոնական հանձնաժողովի կողմից, ստացել նաև հավանությունը Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետի, որով և նորոգման նախապատրաստությունը ավարտված է արդեն, հետևապես և հնարավոր է նորոգումն սկսել:

Անշուշտ նախ քան նորոգումն սկսելը, անհրաժեշտ պիտի նկատվի ստուգատեսի ենթարկել նախագծած պրոեկտներն ու ծրագրերը, նրանց կատարման նյութական-դրամական հարցերը, ինչպես նաև բոլոր այն գործնական միջոցառումները, որոնք պիտի հնարավորություն ընձեռեն շինարարությունն սկսելու և այն ըստ պատշաճի՝ ավարտելու:

Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի այժմեական կարևորագույն խնդիրներից է հոգևորական պատրաստված կադրեր ստեղծելու հարցը: Այդ խնդիրը Վեհափառն առաջ քաշեց Ազգային-Եկեղեցական ժողովում, ներկայացրեց իր ծրագիրը Հոգևոր ճեմարանի վերաբացելու խնդրում և արժանացավ հավանություն:

Ճեմարանի վերաբացումով, բնականաբար, Վեհափառ Հայրապետը նպատակ ուներ կրթված, լուսավոր եկեղեցականներ պատրաստել, տալ հայ ժողովրդին ժամանակակից գիտությունը գինված, հոգևոր բարձր առաքինություններով օժտված հոգևորականներ, որպեսզի Հայ Եկեղեցին կարողանա սպասարկել ժողովրդի հոգևոր գործին, որպեսզի քրիստոնեական առաքինություններով և լուսավոր գաղափարներով գինված լինի հայ հավատացյալ ժողովուրդը, որպեսզի օտար միջավայրում մեղվ չգնա, չլուծվի և չփոշիանա:

Այս իսկ առնչությամբ, մտահոգիչ հանգամանք է ստանում Մայր Հայրենիքի և արտա-

սահմանյան թեմերը բանիմաց ու կարող առաջնորդներով ապահովելու խնդիրը, որպիսին զուգակցվում է երկու հիմնական գործոնների հետ — Հոգևոր ճեմարանի բացումն ու ապահովումը և «Էջմիածին» ամսաթերթի հրատարակությունը:

Հոգևոր ճեմարանն արդեն թևակոխում իր գոյության 6-րդ տարին: Դասարանական բաժնին կից բացված է լսարանական բաժինը: Ներկայումս ունենք Ա. և Բ. լսարանները, հառաջիկա ուսումնական տարում կունենանք նաև Գ. լսարանը, որով ճեմարանի դասընթացը, որպես կրթական բարձրագույն հաստատություն, ավարտած կլինենք, ճեմարանը տվել է արդեն Հայ Եկեղեցուն հինգ երիտասարդ և աշակույր ու պատրաստված սարկավազներ: Կան նաև հոգևոր կոչում ստանալու մի շարք դիմումներ: Այս եռանդուն և կորուսի երիտասարդները տոգորված են Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու վերելքով ու կենսունակությամբ, ծաղկի են է՛լ ավելի բարձրագույն և մասնագիտական կրթության, որի համար խորհել ու ծրագրել է մեր ժեքունագարդ Հայրապետը: Ճեմարանի ծրագիրն ըստ ամենայնի ընդգրկում է կրոնական-եկեղեցական, հայագիտության և աստվածաբանության բնագավառները: Դասախոսները առանց բացառության բարձրագույն կրթության տներ են և փորձառու ու հմուտ մանկավարժության բնագավառում: մի բան, որ ապահովում է արդյունավետ դաստիարակությունը: Ցավոք սրտի, մեր թեմերը ըստ մեծի մասին չկարողացան իրագործել իրենց խոստումներն ու հանձնառությունները, ճեմարանի նյութականը ապահովելու տեսակետից: Խոշոր գումարներ կլանող այս մեծ և արժեքավոր հաստատությունը Մայր Աթոռը հարկադրված է տանել իր ուսերին ողջ ժանրությամբ:

Անկախած մեր թեմերի այսպիսի անփութությունը չի զուգակցվում և երբեք չի զուգակցվի մեր ժողովրդի և Կաթողիկոսության իղձերի ու պահանջների հետ:

Մեր եկեղեցիները կարիք ունեն ժամանակակից փառությամբ. գինված կադրերի, և մենք պարտավոր ենք այդ կարիքը հոգալ: Ճեմարանի գոյությամբ և աշխատանքներով միայն կարող է լուծվել այս անհետաձգելի հարցը, Ողջ հավատացյալ հայությունը պարտավոր է իր ուշադրության կենտրոնում պահել ճեմարանի պահպանման և նրա օր-ավուր զարգացման ու բարգավաճման հարցը:

Ինչպես հայտնի է, Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետը, դեռևս իր տեղակալության ժամանակ, 1944 թվին, ձեռնարկեց «Էջմիածին» ամսագրի հրատարակմանը: «Էջմիածին»ը հանդիսացավ նախկինում հրա-

տարակիզող «Արարատ» ամսագրի շարունակությունը: Երկու ամսագրերի նպատակն էլ նույնն է— հոգևոր սնունդ մատակարարել հայ հավատացյալներին, կապ պահպանել թեմերի հետ, համայն հայությունը իրազեկ պահել Մայր Աթոռում տեղի ունեցող անցուղարձերին և հանդիսանալ Ամենայն Հայոց Հայրապետության պաշտոնական օրգանը: Ամսագրի հրատարակման յոթնամյա փաստը լիակատար կերպով արդարացրեց Հայոց Հայրապետության ակնկալությունները: Այն, իր բովանդակության ճոխությամբ ու բազմազանությամբ, գերազանցեց իր նախորդին՝ «Արարատ» ամսագրին: «Էջմիածին» ամսագիրը հնարավորություն ընձեռեց պաշտոնական հրահանգների ու կոնդակների կողքին որոշ տեղ հատկացնել նաև հայագիտական-կրոնական ուսումնասիրություններին, և լուսաբանել հայրենադարձի հետ կապված խնդիրները: Այնտեղ տպագրվեցին և տպագրվում են Ճեմարանի հոգևոր սաների և նորընտիր սարկավազների հոդվածներն ու ուսումնասիրությունները, որոնք վկայում են նրանց խոստմնալից լինելու հանգամանքը և ևս առավել Հոգևոր Ճեմարանի արդյունքների մասին: Խիստ հուսադրիչ է նաև «Էջմիածին» դերը որպես հոգևոր կապ Սովետական Հայաստանի և մեր Սփյուռքի տարագիր եղբայրների ու քույրերի միջև: Այս հանգամանքը ինքնին նշանավորում է «Էջմիածին» ամսագրի պատմական դերն ու նշանակությունը:

Նորին Ս. օծություն Գեորգ Զ. Կաթողիկոսի գահակալության շրջանում հուզող համազգային նշանակություն ունեցող կարևոր խնդիրներից մեկը հայկական հարցն է, նրա արժարժումը միջազգային արդարադատության առջև և պահանջը նրա արդարացի լուծման, մեր Հայրենիքն ամբողջացնելու, մեր բռնագրավված հողերը մեր պայծառ Հայրենիքին միացնելու և մեր պատմական իրավունքները լիակատար կերպով վերականգնելու վճռական ցանկությունը: Ամբողջ աշխարհի հառաջագիծ մարդկությանը, պատմական կաճառներին և գիտական մտքին հայտնի են հայ ժողովրդի անցյալի տառապանքներն ու ողբերգությունները, նրա հերոսական ընդվզումներն ու պայքարները հանուն իր երկրի անկախության, հանուն հայ ժողովրդի ազատության և իրավունքների, հանուն իր հողերի ամբողջականության ու պետականության: Ամենայն Հայոց Հայրապետը, ելնելով հայ ժողովրդի շահերից, միջազգային արդարադատության առջև դրեց հայկական հարցը և պահանջեց նրա լուծումը: Նա դիմեց հաղթող երեք մեծ պետություններին, այլ և հատուկ

կոնդակ ուղղեց Նյու-Յորքում դրամաված համազգային կոնգրեսին:

Կոնգրեսին ուղղած կոնդակում, ծերունազարդ Հայրապետը նշում է. «Հայ ժողովրդի առաջ աչքօր հրամայաբար կանգնած են երկու ճակատագրական խնդիրներ— ա. Հայության ազգահավաքումն իր նվիրական հայրենի հողի վրա և բ. վերատիրացումը մեր Հայրենիքի բռնագրավված հողերի»:

Նույն հոդվածում հայ դատի արդարացումը պատճառաբանված է հետևյալ ձևով. «Սեփրի դաշնագրով սրբագործված միացյալ Հայաստանը, դա արդար հատուցումն է ո՛չ միայն միլիոնավոր հայ նահատակների անմեղ արյան, այլ և օրինական վարձահատուցումը այն անօրինակ հերոսական պայքարի, որ հայ ժողովուրդը ազգովին մղել է 1914—1918 թվերին ընդդեմ թրքական դահճապետության»:

«Այս դատը հին է,— ավելացնում է մեր իմաստուն Հայրապետը,— բայց նա կա և կմնա միշտ նոր, քանի չի ստացել իր վերջնական օրինական և արդար լուծումը»:

Պետք է իմանալ, որ Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետը խորապես ըմբռնել է հայ դատի վերաբերմամբ հայ ժողովրդի ունեցած դիրքավորումը: Այո՛, թեման այն չի լուծվել, կմնա միշտ նոր» հայ ժողովրդի համար և նա ո՛չ մի նահանջ չի կատարի իր արդար իրավունքի պահանջից: Հերոս ժողովուրդը դարերով պայքարել է իր դատի համար, զոհվել և զոհաբերել, ու նույնը պիտի շարունակի, մինչև նրա վերջնական լուծումը: Այս արդեն մեր ժողովրդի հոգեբանությունն է, իր իրավունքների պատմական ըմբռնումը: Ծիշտ է ճանաչել Վեհափառ Հայրապետը իր ժողովրդին և լավ է ուսումնասիրել նրան:

Բայց Վեհափառ Հայրապետին քաջածանոթ են նաև հայ դատի լուծմանը խանդավորող միջազգային դավերը, օտար պետությունների ոտնձգությունները, ուստի իրավացիորեն նա այդ դատի լուծումը սպասում է Սովետական Միությունից և նրա հանձարեղ Առաջնորդից. «Հայ ազգը և նրա ծերունազարդ Պատրիարք-Կաթողիկոսը— եզրափակում է — իրենց հույսն առաջին հերթին կապել են Սովետական Մեծ Միության հզոր ու արդարամիտ կառավարության հետ, որի հանձարեղ Առաջնորդը միշտ պաշտպան ու ապավեն է եղել հայ ազգի, հայ Հայրենիքի»:

Վեհափառ Հայրապետի այս ակնկալությունն ու հույսը բխում են այն գործնական աջակցությունից, որով Սովետական Միության Մեծ Առաջնորդը, ճնշված ժողովուրդների ազնիվ ու անկեղծ բարեկամը, արդեն

իրագործել է հայ ժողովրդի մի հատվածի ազատությունն ու պետականությունը և բաց է արել նրա առջև վերելքի ու զարգացման անթիվ և անհամար ուղիներ, տվել է ամենալայն հնարավորություններ ինքնուրույն կյանքի և մշակութի համար:

Հայ ժողովուրդը Սովետական Հայրենիքում վերածնվել, զարգացել է ապշեցուցիչ հառաչադիմությամբ և արդեն իսկ ստեղծել է հայ ժողովրդի ազգապահպանման, հայրենադարձի և հայ պետականության հաստատուն և անխորտակելի պատվանդաններ: Եվ քանի որ նրա հոյակապ վերելքը շարունակվում է, հետևապես և լավատեսության բոլոր տվյալները կան Սովետական Հայրենիքի լուսապայծառ ապագայի վերաբերմամբ և մեր հայրենական դատի լավագույն լուծման համար:

Ամենայն Հայոց Հայրապետի հայ դատի պաշտպանությունը բխում է մեր պատմական անցյալի տրադիցիաներից: Հայ Եկեղեցին և Կաթողիկոսությունը, ինչպես անցյալում, նույնպես և ներկայում, կանգնած են ժողովրդի, Մայր Հայրենիքի կողքին: Սա մեր Եկեղեցու հոգեբանական առանձնահատուկ կողմն է: Բնականաբար, հայ դատը Հայ Եկեղեցուց չի կարելի անջատել, ինչպես որ չի կարելի անջատել հայ ժողովրդին իր Հայրենիքից: Սրա փայլուն ապացույցն հանդիսացավ հայ ժողովրդի մարտիրոսացումը Մեծ Ճղենի օրերին: Նա մերժեց ուրացումը և իր պատմությունը յուսազարդեց իր ազգային հայրենասիրական առաքինությամբ: Այս ըմբռնելի է բոլոր ազնիվ հայերի համար:

Ինքնին հասկանալի է՝ թե ինչո՞ւ հայ դատի համար իրենց ձայնը բարձրացրին մեր բոլոր եկեղեցիները, մեր կրոնական համայնքները: Նույնպես հասկանալի է, թե ինչպես իր ժամանակին նույն ձայնը բարձրացրել են մեր բոլոր կաթողիկոսները, և բնականաբար այդ ձայնը է՛լ ավելի հուժկու պիտի բարձրացներ Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետ՝ Նորին Սրբություն Տ. Տ. Գեորգ Զ-ը, որը կաթողիկոսներից ամենաերջանկազունն է, քանի որ տեսավ իր ժողովրդի մի մասի ազատագրումը, նրա պայծառ պետականությունը, ազգահավաքի առաջին կարավանները:

Սակայն այդ երեք չի նշանակում, որ Հայոց Հայրապետությունից պիտի ակնկալել հայ դատի լուծումը: Նա ապրում է և եթե միջազգային բարդ իրադրության մեջ չի լուծվում այդ արդարացի դատը, դրա հա-

մար մեղավոր է Ամենայն Հայոց Հայրապետը:

Մի՞թե դեռ Իսրայել Օրու ժամանակաշրջանից և այնուհետև հայերը իրենց ազատագրությունը չէին ակնկալում ուսման մեծ և ազնիվ ժողովրդից: Այդ ուղղությամբ չէին տարվում Հնդկահայերի աշխատանքները, Ղարաբաղի մելիքների պայքարները, Ներսես Առաքարակեցու ջանքերը և այլն և այլն. մի՞թե նույն ակնկալությունը չէր իշխում Սան Ստեփանոյի և Բեյլինի վեհաժողովներից առաջ, և միթե ուսման ժողովուրդը չէ՞ր, որ իր հերոսական զավակների արյունով, Հոկտեմբերյան ռևոլյուցիայի փրկարար ակիքներով լվաց Մասիսի խորշումած այտերն ու լանջերը, բերելով մեզ փրկարար Նոյեմբերը: Ի՞նչ զարմանք և ի՞նչ ալլալում է երբ այսօր հայ մարդը այդ նույն դատի լուծումը ակնկալում է կրկին նույն ժողովրդից, ուսման ժողովրդից: Այս բոլորը չեն ըմբռնի և չպիտի կարողանան ըմբռնել հայրենադավները, որոնք ամեն տեսակ ստոր միջոցներով փորձում են անվանարկել Ամենայն Հայոց Հայրապետի բռնած դիրքը հայկական հարցում: Այդ մարդկանց մոտ ազգային խիղճը չէ խոսողը, այլ իրենց վարձած տների թեկադրանքը, որոնք հազար անգամ խաբել են խոստումներով հայ ժողովրդին և կուղենա՞ն նորից խաբել:

Որ հայրենադավները պայքարել են և պայքարում են Հայոց Հայրապետության, Սովետական Հայաստանի, ներգաղթի, հայ պետականության դեմ, այսօր ոչ ոք չի տարակուսում այդ մասին: Բայց դրա համար տրոբեյ մեր միլիտանավոր նահատակների ձեռքները, արհամարհել նրանց սուրբ և անմահ հիշատակը, խաբարվանել հայ դատին և նետվել թրջամուլության և թրջասիրության գիրկը, այս արդեն ո՛չ միայն ներքին չէ, ո՛չ միայն հանդուրժելի չէ, այլև սա այն նողկանքն է, որով խանգարվել է մեր դատը, որով մեր ժողովուրդը մատնվել է կոտորածի:

Այս է, որ չպիտի վրիպի և ո՛չ մեկ հայի ուշադրությունից: Միջոցների մեջ խտրություն չընող հայրենադավների համար ո՛չ Հայրենիք գոյություն ունի, ո՛չ ժողովուրդ և ո՛չ էլ որևէ համոզմունք ու դավանանք, նրանց համար կա ստրկական կամակատարություն օտարներին և անհատական շահ: Փրկչի Վճա՛ր ձեզ դպրաց եւ փարիսեցւոց կեղծաւորաց» ասացվածքը ճիշտ և ճիշտ այսպիսիների համար է:

(Շարունակելի)